

Randomeinen van de Romeinse numismatiek

Door Koen De Wolf

Binnen ieders verzameldomein of specialisatie komt men wel eens vreemde eendjes tegen die, ofschoon ze niet echt tot de muntencollectie behoren, toch een bijzondere al dan niet numismatische meerwaarde bieden. Men kan zich hierbij terecht de vraag stellen over de strikt numismatische relevantie ervan, maar wanneer men de sociale, de economische, de historische en zeker ook de esthetische context in overweging neemt, is de link al snel gelegd. Alle objecten die gelijken op, of min of meer geassocieerd kunnen worden met munten, komen ervoor in aanmerking. Hoever men de grens hierin wil trekken is natuurlijk een persoonlijke overweging. Ook het productieproces en het materiaal zijn belangrijk: net als munten behoren geslagen, gegoten, gestempelde, gegraveerde, gebakken, etc. exemplaren tot de fascinerende, doch vaak miskende periferie van de Romeinse numismatiek. Met telkens één of meerdere voorbeelden per type en wat algemeenheden, introduceer ik u graag in deze schemerzone van de Romeinse numismatiek.

1) Tesserae

Tesserae in lood, multifunctioneel, tweezijdig en eenzijdig

Tessera lusoria

Tesserae met waardebepaling (?)

Etymologisch is het woord tessera ontleend aan het Griekse *tessaragonos*, wat vierhoekig betekent. De niet-numismatische betekenissen laten we hier even buiten beschouwing, maar vanuit numismatisch perspectief kennen we de tesserae als:

- *Algemene multifunctionele jetons.*
- *Tesserae nummariae*, kleine pasmunt.
- *Tesserae lusoriae*, speeltokens.
- *Spintriae*, penningen met erotische scènes.

De meest courante stukken zijn de tesserae die voor allerhande doeleinden werden gebruikt. Ze werden lokaal gefabriceerd in opdracht van handelaars of personages, voor faciliteiten binnen publieke gebouwen, voor de ondersteuning van gebeurtenissen i.v.m. scheepvaart, graanbedeling, religie, sport, cultuur, etc. – te veel om op te noemen. Meestal zijn ze gemaakt van lood, maar exemplaren in brons, messing, glas, terracotta, ivoor of been komen ook voor. De kwaliteit is meestal slecht omwille van het artisanale (gegoten) productieproces en vaak zijn ze eenzijdig, vooral de koloniale stukken. Gelukkig wordt dit ruimschoots gecompenseerd door een grote diversiteit in afbeeldingen naargelang de functionaliteit, als reflecties van het dagdagelijkse Romeinse leven.

Onder *tesserae nummariae* verstaan we de kleine Romeinse pasmuntjes als quadransen e.a., hier dus niet relevant. *Tesserae lusoriae* waren gewone speelsteentjes waarmee men op de tabula lusoria gokspellen speelde. Soms zijn ze ook schijfvormig, al dan niet met ingekraste waarde en de naam van de eigenaar.

De mooiste tesserae zijn deze uit de eerste eeuw na Chr. met knappe voorstellingen van de Julio-Claudische dynastie of andere onderwerpen. Op de keerzijde staat een waarde aanduiding van I tot XVI, uitzonderlijk XVII en XXV. Over deze getallen is men het niet eens, er wordt wel eens aangenomen dat ze een tegenwaarde in Romeinse as aanduiden. Het getal XVI zou dan gelijk zijn aan 16 assen, ofwel één zilveren denarius. Andere theorieën hebben het over entreebewijzen waarbij de getallen overeenkomen met genummerde ingangen, of over voedselmunten, speelmunten en garderobetickets.

De pikantste stukken uit deze reeks zijn de *spintriae*, tesserae met quasi pornografische afbeeldingen, ook wel eens *numi obsceni* genoemd. *Spintria* betekent zoveel als schandknaap, een verwijzing naar de capriolen van keizer Tiberius op Capri door Suetonius waar “de handjes van kleine jongetjes (*spintriae*) het lichaam van de keizer kittelden”... In die zin waren het misschien gewoon bordeelpenningen met de tarieven van één of meerdere bezoeken, of was het een manier om de exuberante levensstijl van Tiberius te ridiculiseren. Deze stukken zijn meestal goed en mooi gemaakt (geslagen) en in goede staat, maar kosten ontegenwoordig veel geld!

Zéér zeldzame *spintriae* zonder ‘waarde’. Zulke hebbedingetjes kosten al gauw een fortuin en leg je maar beter op de kast, naast de snoepjesdoos...

2) Contorniaten

Etymologisch: contorno (It.), contour (Fr.), soms ook nummi contorniati of pseudomoneta genoemd. Dit zijn werkelijk prachtige stukken met een specifiek vakmanschap! De naam verwijst naar de diep gegraveerde incisies aan voor- en keerzijde, die werden aangebracht na fabricatie. Ze zijn gemaakt uit koper en zijn ongeveer even groot als officiële medailles, maar wel lichter omwille van de dunnere muntplaat. De figuren zijn nogal vlak en soms volledig gegraveerd, al dan niet in combinatie met monogrammen (PE, EP) die soms ingelegd zijn met zilver, of met andere gravures als palmtak, ster, klimopblad, boog en pijlkoker of een Victoria figuur.

De voorzijde is meestal van heidense inspiratie (paganisme) met portretten van keizerspaganisten (vb. Nero), of zelfs portretten van Alexander de Grote, filosofen, helden, wagenmenners, dichters, geleerden, koningen etc. Op de keerzijde vinden we taferelen die verwijzen naar de circusspelen, paardensport (*decursiones*), jacht (*venationes*), mythologie, geschiedenis, helden, dramatiek en muziek. Men kan de contorniaten met zekerheid dateren tussen de periode van Constantijn de Grote, begin 4de eeuw, tot ongeveer Valentinianus I (364-375). Ook hier weer is er geen eensgezindheid over de functionaliteit van

de stukken. Wellicht hadden ze geen geldwaarde maar waren het onofficiële uitgaven (discrepanties tussen voor- en keerzijden, schrijffouten, ...). Er moet wel een verband zijn geweest met circus en arena: misschien waren het strooipenningen, prijzen voor de winnaars of antichristelijke pamfletten?

Voor de verzamelaar geldt een prijskaartje vanaf € 2000.

3) Proto-contorniaten

Er zijn geen gemeenschappelijke kenmerken tussen contorniaten en de proto-contorniaat die hier staat afgebeeld. De naam klinkt alleszins exotischer dan de inhoud. Proto-contorniaten zijn grote bronzen munten met platgeslagen rand. Dit waren oude munten die niet meer in circulatie waren en gebruikt werden als speelstukken (*tabula lusoria*).

Gemuteerde sestertiën komen we weinig tegen, veelal zijn het grote koloniale munten, zoals deze van Antoninus Pius. Eén kenmerk is de ingekraste palmtak die waarschijnlijk te maken heeft met winst of verlies van de speler. Betaal niet te veel voor een proto-contorniaat, ze zijn wel zeldzaam, maar dikwijls in een erbarmelijke staat!

4) Sigilli

Loden zegels, eenzijdig en tweezijdig.

Cretula

De **sigilografie** houdt zich bezig met de studie en het verzamelen van zegels. Vaak heeft men het hier over byzantijnse en middeleeuwse zegels (bv. pauselijke bullae) en de latere loodjes. Nochtans vinden we bij de Romeinen een grote diversiteit terug aan zegels en aanverwante objecten. Jammer genoeg bestaat hierover weinig goede literatuur of een degelijke inventarisatie. Romeinse zegels bestaan in lood, glas en terracotta. Ze zijn vooral eenzijdig kegelvormig of vlak, tweezijdig is minder frequent. Naargelang hun functie bestaan er veel voorstellingen, namelijk het verzegelen van burgerlijke, officiële, militaire zendingen en eigendommen. Zegels in terracotta krijgen de specifieke naam *cretulae* en werden gebruikt voor het verzegelen van lichtere stukken. De zegels werden gemaakt d.m.v. een (gedragen) conische stempel of een zegelring. Net daarom hebben de meeste sigilli een sterk persoonlijk karakter en zijn ze moeilijk met exactheid te determineren maar des te interessanter!

Voor de verzamelaar: Romeinse sigilli heb je al vanaf ong. € 15.

5) Exagia solidi

rond exagium solidi met inscriptie

Exagium met monogram (Ar)

Exagium solidi zonder inscriptie

Rechthoekige exagia met inscripties

In de brede betekenis van het woord kunnen we een exagium vertalen als 'geijkt gewicht', afgeleid van het Romeinse werkwoord *exigere*, wat ijken of beproeven betekent. Meer specifiek verwijzen we hier naar de zgn. exagia solidi, muntgewichten die werden gebruikt door de *exatores auri*, die belast waren met de controle over de zuiverheid en het gewicht van de Romeinse gouden munten. De schijfjes zijn

rechthoekig of rond en hebben meestal een inscriptie die verwijst naar hun toepassing. Er bestaan ook 'blanco' exemplaren of koloniale types met monogrammen die soms zijn ingelegd met zilver - van deze laatste is de toepassing moeilijk te definiëren.

Exagia werden vooral gebruikt tijdens het laat Romeinse keizerrijk en zijn uitzonderlijk zeldzaam, het prijskaartje is navenant.

Zie bovenste exemplaar op de vorige pagina.

Voorzijde: bustes van Arcadius, Honorius en Theodosius II, DDD NNN AAA VVV GGG (*dominorum nostrorum augustorum*).

Keerzijde: figuur van Justitia, EXAG SOL SVB V INL IOHANNI COM S I/ CONS (exagium solidi sub viro inlustri iohanni comiti sacrarum largitionem constantinopolis).

Exagia zijn de enige Romeinse gewichtjes, die we met zekerheid kunnen relateren aan een munt(stelsel). Indien je de inscriptie SOL op een gewichtje tegenkomt, verwijst dit naar *solidus*, uitkijken dus! Eigenaardig om weten is dat alle bekende exemplaren van hetzelfde type een ander gewicht hebben!

6) Gewichten

Commercieel gewichtje

Gewicht van 2 Romeinse ponden (844 g.)

Inscriptie X

6de legioen(York)

Dit zijn geen muntgewichten, maar toch wel mooie artefacten! Ze zijn uit lood of brons gemaakt, zijn moeilijk te dateren en hebben soms eenvoudige inscripties als letters, cijfers, lijnen, bolletjes, ...

Commerciële gewichtjes hebben soms met zilver ingelegde letters.

7) Ornamenten

Alles wat min of meer op een munt lijkt komt hiervoor in aanmerking (als het maar mooi is!). Wegens de relatief kleine interesse hiervoor, kan men zich met wat geluk en voor weinig geld prachtige verzamelobjecten aanschaffen. Ook deze stukken maakten deel uit van de antieke wereld en geven sowieso een extra cachet aan elke numismatische verzameling. Dit kunnen speldjes, versieringen, hangertjes, juwelen, (zegel)ringen, stempels, borstversieringen (phalerae), insignes, plaquettes, etc. zijn.

Tenslotte graag nog enkele voorbeelden:

Wat betreft literatuur is er weinig over al steeds behoren ze tot het appendix van de enkele musea met mooie en goed tesserae.

deze mooie dingen te vinden. Vrijwel ene of andere collectie. Er zijn wel beschreven collecties van voornamelijk